

SZENTIVÁNYI RÓBERT HÁNYATTATÁSAI

BEVEZETÉS

Az első világháborút lezáró, a versailles-i Nagy-Trianon kastélyban, 1920. június 4-én kötött békeszerződés – amely főleg Edvard Beneš cseh politikus és mások nyomására jött létre – végzetes volt Magyarország számára. A területvesztés nem csak magyarok millióit szakította el az anyaországtól, de alapvetően és sorsszerűen megváltoztatta a magyar oktatási rendszert, illetve a magyar katolikus és protestáns egyházi intézmények professzorainak életét. Sorsukra a Trianont követő határrendezések, az egyházmegyék működésének akadályoztatása¹ után a Tanácsköztársaság időszaka is negatív hatással volt. A baloldali politikai irányzatok alatt működő kormányok az állami és egyházi felsőoktatásból eltávolították a képzett papokat és szerzeteseket, a kis-Magyarország egyházainak külföldön lévő képzési intézményeivel előbb csak nehezítették, majd pedig lehetetlenné tették a kapcsolattartást. Mindezek a változások számos pap és tudós számára hányatott életet, esetenként kultúramentéssel összekapcsolt különös sorsot eredményeztek. Jó példa erre a Szegeden is működő Szentiványi Róbert (1880–1961) hányatott, mégis rendkívüli tudományos eredményeket felmutató élete. Jelen tanulmány az ő életrajzát próbálja feltárni, nem teljes sikerrel.

SZEGEDI SZÓBELI HAGYOMÁNY

A régi szegedi bölcsészprofesszorok közül Dr. Ilia Mihály tanár úr őriz személyes emlékeket róla. Tőle tudom, hogy igen kedvelte Bársony István (1855–1928) vadász, író, újságíró könyveit, akinek mottója ez volt: „Ideálom a felséges természet.” Életében 44 kötete jelent meg. Ezekben közel 700 novella olvasható, de több mint 300 írása csak a korabeli lapokban lelhető fel. Szentiványi Róbert is sokat írt, méghozzá nagyon szép magyar nyelven – biblikus és ókortörténeti művek mellett újságcikkeket is publikált. Dr. Keserű Bálint, a régi magyar irodalom kutatója a gyulafehérvári könyvtár kéziratának kutatása során került vele szorosabb kutatói kapcsolatba, ennek bizonyítéka az SZTE könyvtárban (Régi könyvek MS 464) lévő kéziratok katalógus 1958-ból². (Levelezése, egyéb iratai és korrektúrái négy dobozban MS 440–466 jelzettel ugyanott.)

¹ Az egyházmegyei határokat csak 1991-ben rendezték, II. János Pál első magyarországi látogatása előtt.

² CATALOGUS CONCINNUS LIBRORUM MANUSCRIPTORUM BIBLIOTHECAE BATTHYÁNYANAE EXARATUS PER ROBERTUM SZENTIVÁNYI SZEGED HUNGARIA 1958. EDIDERUNT. BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS ET UNIO UNIVERSITARIA AD INVESTIGANDAM VETEREM LITTERATURAM HUNGARICAM CURAM GEREBANT AURELI-

SZENTIVÁNYI EMLÉKEZETE SZEGEDEN

Szentiványi Róbert Szegeden a móravárosi plébánián élt, igen egyszerű körülmények között. Azt kevesen tudják, hogy eltemetve is Szegeden van, a belvárosi temető IV, N/A, 9,678-as számú sírjában. Leginkább a *Szentírásstudomány* című kézikönyvét ismerik (1913 GYFV), amely még ma is megtalálható antikváriumokban, hiszen többször is kiadták, többek közt Szegeden is. Jelen tanulmányunk a lexikonokból ismert életút háttérét igyekszik megvilágítani egyház- és teológiatörténeti, eseteként politikatörténeti utalásokkal. A cél, hogy Szentiványi Róbert életművét megvilágítsuk és további kutatásra motiváljuk az olvasót.

RÖVID ÉLETRAJZ HIÁNYOSSÁGOKKAL

Ritkán találkozhatunk olyan személyiséggel, akiről nem, vagy alig található fotó. Szentiványi Róbertről egyetlen fényképet sem láthatunk, az interneten fellelhető képek mind valamelyik munkájának címlapját, és nem őt magát mutatják. Az életrajzról szóló tudósítások szinte kivétel nélkül a Magyar Életrajzi Lexikon cikkére épülnek és nagyon hiányosak. Eszerint Szentiványi Róbert (eredeti neve: Zeisinger *Róbert József*) (Budapest, 1880. december 11. – Szeged, 1961. szeptember 16.) magyar római katolikus pap, egyházi író, könyvtáros, bibliográfus, egyetemi tanár. Ezt a lexikoncikket sokban pontosítja Oláh Zoltán kutatása, amelyet vezérfonalnak tartunk az alábbi életrajzi ismertetéshez.³

Szentiványi Róbert – családja, később ő maga is igen mozgékony volt – több helyen kapta alap- és felsőoktatási képzését is. Az I-IV. osztályt a pesti piaristáknál, az V-VI. osztályt a pozsonyi Királyi Katolikus Főgimnáziumban, a VII-VIII. osztályt pedig az esztergomi bencés gimnáziumban végezte. Külföldi tanulmányait a bécsi Pázmáneum tagjaként kezdte, de itt csak egy évet tanult. Megismerkedett Gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspökkel⁴, aki segítette őt, hogy tanulmányait a római Collegium Germanicum-Hungaricum növendékeként a Szent Gergely Egyetemen folytassa. Rómában filozófiát és teológiát tanult 1899 és 1906 között. Nem ismert, hogy ki szentelte pappá, csak az, hogy Majláth püspök nevezte ki kolozsvári káplánnak és hitoktatónak. 1908 és 1919 között Gyulafehérváron tanár és a Batthyáneum könyvtár őre, majd igazgatója. 1919-ben rövid ideig Budapesten külügyi szolgálatot lát el.⁵ 1920-ban a trianoni békediktátum következtében a román állam kiutasítja

US HENCZ ET VALENTINOS KESERŰ EUGENIUS KOLTAYKASTNER DOCTOR SCIENTIARUM
PROFESSOR UNIVERSITATIS 6XAMINI SUBIECERE ADALBERTUS KARÁCSONYI DOCENS
UNIVERSITATIS HRABANUS GEREZDI PRAESES SECTIONIS SCIENTIFICAE

³ Oláh 2009, 283–284.

⁴ Gróf székhelyi Majláth Gusztáv Károly (Bakóca, 1864. szeptember 24. – Budapest, 1940. március 18.) erdélyi (1932-től gyulafehérvári) püspök, főrend, címzetes érsek.

⁵ Ez az év talán az egyik legmozgalmasabb a magyar politika történetében. Ebben az évben volt államfő Károlyi Mihály gróf, Garbai Sándor, Peidl Gyula, József Ágost főherceg, Friedrich István és Huszár Károly. Kormányfők voltak: Károlyi Mihály gróf, Berinkey Dénes, Garbai Sándor, Peidl Gyula, Friedrich

az ország területéről. 1920–1921-ben Budapesten, az angolkisasszonyok Ward Mária Kollégiumában oktat,⁶ 1922-től a Szociális Missziótársulat nővéreit tanítja. (Ezt követően a rendelkezésre álló életrajzi adatok többször ellentmondanak egymásnak, tisztázásuk további kutatómunkát igényel.) 1925–1929 között Szőlősgyörökön plébános (Balatonboglár 1929-től lesz önálló plébánia, s Varga Béla az első plébánosa Boglárnak. Előtte Szőlősgyörökhöz tartozik. Gárdonyi Géza édesanyja odavalósi volt. Van is egy Gárdonyi emlékmű ott ld. polgármesteri hivatal honlapja. 1924–1929 között pilisvörösvári adminisztrátor. A plébánia Historia Domus bejegyzése szerint ízlésesen felújította a templomot. 1925-től a szeged-csanádi püspök P. Bíró (Xavér) Ferenc SJ kérésére a Szegedi Hittudományi Főiskola tanárává nevezi ki, de szeretné megtartani plébániáját is. Ebben az időben is tartja a kapcsolatot Erdéllyel és Majláth püspökkel, aki igyekszik közbenjárni érte a székesfehérvári püspöknél. A plébániához való ragaszkodásának oka az, hogy a tanári fizetés nagyon alacsony, amit Glattfelder püspök úgy orvosol, hogy 1000 pengő rendkívüli pótlék kifizetését engedélyezi számára. Egyes források szerint már 1924-től a szegedi bölcsészkaron magántanár. 1930-tól a Szegedi Hittudományi Főiskola tanára, lehet hogy több részletben is. Szeretne visszatérni Erdélybe, 1941-től Kolozsváron az egyháztörténet előadója. Ez az adat nagyon bizonytalan. (ekkor már Márton Áron⁷ igazgatja az egyházmegyét). Müller Lajos SJ⁸ sajnálattal bocsátja el, és az elbocsájtó levelében ezt írta. „12 éven át a legnagyobb önzetlenségével látta el nehéz feladatát. Tudományosságával, papi lelkületével és forró hazaszeretetével a kispapoknak saját személyében a legmagasabb formában mutatta meg a követendő papi eszmét.” 1945-ben ismét távoznia kell Erdélyből 1944–1950 között Zircen tanított, de erre még nem találtunk okmány szerű bizonyítékot. Ezután Szegeden, a móravárosi plébánián élt 1961 szeptember 16-án bekövetkezett haláláig.⁹

István és Huszár Károly, az forradalmi kormányok miniszterelnökei pedig: Károlyi Gyula gróf és P. Ábrahám Dezső.

6 A rendi krónika szerint 1787. október 15-én nyílt meg Pesten az úgynevezett külső iskola összesen 262 tanulóval.

1790-ben a májusi országgyűlés elrendelte, hogy az Angolkisasszonyok templomát nyissák meg újra a növendékek és hívek előtt (II. József ugyanis korábban bezáratta). Ugyancsak 1790-ben hozták haza a Szent Koronát (valószínűleg Bécsből), mert a király nem koronáztatta meg magát. A Szent Koronát három napra az Angolkisasszonyok templomának szentélyében helyezték el megtekintésre. A nővérek a koronázási jelvényeket is kézbe vehették. 1917 az úgynevezett Ward Kollégium (Hitoktatónő képző) alapítási éve. Alapítók: P. Bíró Lajos SJ és Almásy Mária IBMV főnöknő.

7 Márton Áron (Csíkszentdomokos, 1896. augusztus 28. – Gyulafehérvár, 1980. szeptember 29.) az erdélyi katolikus egyház püspöke.

8 Müller Lajos SJ (Dunaföldvár, 1874. július 22. – Szeged, 1945. március 27.) római katolikus pap, jezsuita szerzetes, teológus, főiskolai tanár, rektor, egyházi író. 1919-től a kispapok nevelését látta el Nagyszombatban, 1921-től Szegeden, 1922-től Érden. 1929–1930-ban Budapesten volt pap, 1931-től haláláig Szegeden dolgozott rektorként, szemináriumi régensként, valamint a morál, az egyházjog, a lelkipásztorkodás és az aszketika–misztika tanáraként, illetve keresett lelki vezetőként. 1945-ben a lágerben tartott hadifogoly-látogatás közben kapta el a tifuszt (hasi hagymáz), amelybe bele is halt.

9 Legjelentősebb írásai: *A gyulafehérvári Codex Aureus* (Brassó, 1911); *A szentírásstudomány tankönyve* (Gyulafehérvár, 1913–1914, öt kiadást ért meg); *Az erdélyi egyházmegye és a román imperium* (Budapest,

EGYETEMI ALMANACH ÉS KARI JEGYZŐKÖNYVEK

Az 1996-ban megjelent Szegedi egyetemi almanach 1921–1995 I. című kötet 204. oldalán szerepel Szentiványi Róbert. Közlik a születési és halálozási időt (1880. december 11. – 1961. szeptember 16.), hogy Bécsben a Pázmáneumban, majd Rómában a Gergely Egyetemen tanult, 1905-ben szerezte meg a hittudományi és bölcsészdoktori fokozatot, illetve hogy 1924. március 21-én a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen „Középkori latin könyvírás különös tekintettel Magyarországra” témában egyetemi magántanári címet nyert. Felsorolják néhány fontosabb publikációját is. Arról azonban semmit nem írnak, hogy melyik tanszékhez kapcsolódott. Ez azért furcsa, mert a kötetben minden más személynél pontosan feltüntetik, hogy mettől meddig, melyik tanszéken, milyen beosztásban dolgozott.

A Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Kar kari tanácsulési jegyzőkönyveiben 1923–1940 között hét alkalommal, az Egyetemi Tanács jegyzőkönyveiben 1927–1938 között öt alkalommal szerepel a neve.¹⁰

A jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy az egyetemi magántanári címre Csengery János klasszika-filológus¹¹ és Erdélyi László OSB,¹² a Magyar Művelődéstörténeti Tanszék vezetője terjesztették fel a kar 1923. december 13-i IV. rendes ülésén. Tehát az 1924–1945 közötti magántanársága elsősorban Erdélyi Lászlónak köszönhető. Az 1945 utáni jegyzőkönyvek nincsenek rendezve és digitalizálva, ezért az 1945 utáni iratokban nehéz további nyomot találni.

MAGYAR PAPOK KÉPZÉSE BÉCSBEN

Szentiványi Róbert életéről kevés adat maradt fenn, ifjúkorának bemutatása is további kutatómunkát igényelne. Tudjuk, hogy szülei Zeisinger József kőműves és Vitkay Ida voltak. Középiskoláit Budapesten, Pozsonyban, Esztergomban és Bécsben végezte el. Azt nem jelzik a lexikonok, hogy hol és mettől meddig, ahogyan azt sem, hogy kik voltak a tanárai. Az is kérdéses még, hogy miként lett az erdélyi, feltehetően a gyulafehérvári egyházmegye kispapja. Tudjuk azonban, hogy 1899. október 27-én a Collegium Hungaricum – közismertebb nevén Pázmáneum – tanulója lett Bécsben,

1921); *A régi byblosi feliratok és az ABC keletkezése* (Budapest, 1927); *A szent leckék magyarázata* (Szeged, 1938) *Történelmi dolgozatok* (Szeged, 1946); *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyanyanae Albae in Transsylvania* (I., Szeged, 1947, II., Szombathely, 1949, III., Szeged, 19. 56. – Editioquarta: *Catalogus Concinnus*. Szeged, 1958).

10 <https://library.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJTRVJJRSI6IFsiRUplX1NaVEUiXX0sICJxdWVyeSI6ICJTemVudGl2XHUwMGUxbnlpIFJcdTAwZjNiZXJ0In0>

11 Csengery (előfordul Csengeri formában is) János (Szatmárnémeti, 1856. október 2. – Graz, 1945. április 21.) klasszika-filológus, műfordító, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (levelező: 1892, rendes: 1920, tiszteleti: 1930.)

12 Erdélyi László (1868–1947) 1884-ben lépett be a bencés rendbe. A kolozsvári, majd a szegedi egyetemen volt egyetemi tanár.

majd a Pápai Gergely Egyetem hallgatója Rómában. Ez a két állomás jelentős hatással volt életére és kutatására is.

A Pázmány Péter nevével fémjelzett kollégium alapítása a Trentói Zsinat egyik hatása volt. Beke Margit kitűnő dolgozata a Pázmáneum bemutatása során feltárja annak a katolikus papi elitképzésben betöltött szerepét.¹³ Ahhoz, hogy jelentőségét megértsük, röviden tekintsük át a magyar vonatkozású külföldi egyházi felsőoktatási intézményeket. Külföldi katolikus felsőoktatási intézmények, kollégiumok több helyen voltak. Többek közt említést érdemel a Szondy Pál (1534–1558) esztergomi kanonok, c. rosoni püspök által 1558-ban Bolognában alapított, a zágrábi káptalan felügyelete alatt álló Collegium Croaticum–Hungaricum. Ezen túl jelentős volt a Szántó/Arator István által létrehívott és XIII. Gergely pápa (1572–1585) által jóváhagyott intézmény (amely ma is létezik Német–Magyar Kollégium néven). Azért szándékozott a kispapképzést külföldre vinni, mert a törökök folytonos harca békétlenséget szült az országban. A pápa a pálosok birtokában lévő Santo Stefano Rotondo templomot és a mellette lévő kolostort jelölte ki a kollégium számára. A kollégiumot 1580-ban egyesítették a német intézettel Collegium Germanicum–Hungaricum néven. (Beke 16–17).

A Pázmáneum első alapító okmányát Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) állította ki 1619. január 1-jén, amelynek értelmében átadta az esztergomi káptalannak az 1618-ban vásárolt Kollonich-féle házat Bécsben. Első prefektusa Kőszeghy János esztergomi kanonok volt. 1623. szeptember 20-án újabb alapítólevél született, amelyben Pázmány bíboros a bécsi jezsuitákra bízta a kollégiumot, amit nem adhattak el. Az intézet működését azonban Barkóczy Ferenc esztergomi érsek (1761–65) az esztergomi bazilika építése kapcsán gyakorlatilag megszüntette. Így adódhatott, hogy II. József (1780–1790) idején eladják az intézetet a császárnak, majd kártalanításként másik helyszínen indult újra.

Végül a sötét és zavaros évek után a Szentiványi Róbert által megismert Pázmáneum újraindulása és működése 1803–1900 közé esik. Azonban ez az időszak, amely Ferenc József császár (1848–1916), majd magyar király idején kezdődik, az Osztrák–Magyar Monarchia császárai kultúrharcának időszaka, amely a római nevelésű papok ellen-súlyozását célozza. A császár mint apostoli király, több nemzeti vagy a birodalmi érületet erősítő egyházi rendelkezést hozott. 1853-ban a gyulafehérvári-fogarasi és a zágrábi püspökséget érseki rangra emelte, és létrehozta a lugosi és szamosújvári püspökségeket. Az uralkodó komoly lépéseket tett a paphiány megszüntetése érdekében. Hazánkban a generális szemináriumok eltörlése óta az egyetemeknek nem volt teológiai kara, ezért 1804-ben Pesten felállította a Központi Szemináriumot, ahová minden egyházmegye küldhetett növendéket. A teológián nem sikerült egységes oktatási rendszert kidolgozni a 19. század első felében, ezért egységes tankönyv sem volt. Az Osztrák–Magyar Monarchia fővárosában, Bécsben lévő Pázmáneum ilyen egyházpolitikai helyzetben indulhatott újra. Szerepet játszott az intézmény visszaállításában a

13 Beke 2010.

császárnak Rómával való szembenállása is, amelynek eredményeként a 18. századi római germanikus neveltetésű főpapokat a 19. század második felétől már a pazmaniták váltották fel. Beke Margit dolgozatában idézi a szeminárium feladatát meghatározó dokumentumot: „A szemináriumok feladata valójában kettős, egyrészt az egyházi ifjúság «szent háza»-ként a tökéletességre való törekvés elsajátításának a helye, - amelyet a napirend biztosít - másrészt a tudományokra való felkészülés színtere is, hogy majd, mint felszentelt pap Isten titkának végrehajtójaként a nyájak pásztora, a népek atyja, a hívek példája és közvetítő legyen ember és Isten között.¹⁴ I. Ferenc császár rendelkezése értelmében 1813. július 1-jén a Pázmáneum általános szemináriummá alakult, aminek következtében abba nem csupán az esztergomi egyházmegyéből vettek fel növendékeket, hanem más magyar, erdélyi és horvátországi növendékek is tanulhattak Bécsben. Amilyen örvendetes volt ez a változás a magyar papság számára, annyira nyomorúságos helyzet alakult ki az intézetben, annak ugyanis az anyagi helyzete nem javult megnövekedett feladatának megfelelően. Fenntartása ugyanis jórészt az esztergomi egyházmegyére hárult, bár a kispapok nem csak ebből az egyházegeből tanultak itt.

Szentiványi Róbert ilyen helyzetben kerül ebbe az intézetbe, amely nem jelent gondtalan életet, de nagy lehetőséget nyújt a kitűnő képzésre. Mivel a bécsi egyetemen a klasszika- filológia és a héber nyelv tanítása erős volt, illetve a német kritikai bibliatudomány nagy hatással volt ez egyetemre, a pazmaniták ezt a tudományos szellemet hozták haza.

SZENTIVÁNYI RÓMÁBAN

Nem szabad azonban a Szentiványi Róbertet ért szellemi hatásokat csak a bécsi Pázmáneumra korlátozni, hiszen – Majláth püspök segítségével – Rómában több éven át a Collegium Germanicumban lakott, és a Pápai Gergely Egyetemen tanult. Ez az időszak – XIII. Leó pápasága – korszakalkotó volt a modern biblikus tudományok számára, ugyanis a *Providentissimus Deus* kezdetű enciklikája (1893)¹⁵ enyhítette a biblikus kutatás ellenőrzését. Egyébként ő nyitotta meg a vatikáni levéltárakat a kutatók számára (1881), emellett megreformálta a bencés és a ferences rendet is, valamint megújította a keresztény bölcseletet Aquinói Szent Tamás szellemében.¹⁶ Ezt követte gyakorlati lépésként az Aquinói Szent Tamás Pápai Akadémia alapítása¹⁷, és Tamás

14 PL Scitovszky János. Cat. 6. Seminaria. Pazmaneum. 1851. Leges Pazmaniani., Rimely 313.

15 Ez az enciklika csak megnyitja a további biblikus enciklikák sorát: *Spiritus Paraclitus* vagy más néven Jeromos-enciklika (1920, XV. Benedek pápa); *Divino afflante Spiritu* (1943, XII. Pius pápa).

16 Ld. a neotomizmussal kapcsolatos enciklikáját: *Aeterni Patris* (1879).

17 Az Angelicum néven is ismert Aquinói Szent Tamás Pápai Egyetem a domonkosok római egyeteme. Az intézményt 1577-ben alapította XIII. Gergely pápa a rendi növendékek oktatása céljából. 1727-ben XIII. Benedek pápa engedélyezte, hogy külső hallgatók is akadémiai fokozatot szerezzenek. XIII. Leó pápa 1882-ben filozófiai, 1896-ban kánonjogi fakultással bővítette. 1909-ben – a három meglévő fakultást megtartva – Angelicum Nemzetközi Pápai Intézetté szervezték át. 1963 óta pápai egyetem, jelenlegi nevét

műveinek kritikai kiadása: (Editio Leonina). Mindezek a változások a római pápai egyetemekre is pozitív hatással voltak.

A SZENTÍRÁSTUDOMÁNY TANKÖNYVE

Szentiványi széleskörű műveltségnek és biblikus szemléletének legékesebb dokumentuma *A szentírástudomány tankönyve* című, 800 oldalas írása, amely nem csak a legismertebb munkájának, hanem fő művének is tekinthető. Különös, hogy ennek ellenére a budapesti teológián nem nagyon reflektáltak rá, és sohasem hívták meg tanítani Budapestre a teológiai fakultásra¹⁸. Ennek ellenére ezt a munkáját 1914–1936 között négyszer is kiadták, majd 1942-ben Szegeden is megjelent.

Ez az egykötetes bibliai bevezető három egységből áll. Az első egység a bevezetés után a szentírási segédtudományok bemutatásával kezdődik (9–43), ezt Szíria és Palesztina története követi (44–63.), majd Izrael népének ókori története Ábrahámától a hellenista korig (64–88). Majd vallási csoportok leírása (88–92), Róma és a Hasmóneusok kapcsolata (92–100), Júdea, római tartomány története – ebben különösen hosszan foglalkozik Keresztelő János történetével (100–121). Végül a késő monarchia történetében szól a római helytartókról (121–126), illetve a zsidó háborúról (127–131). Meglepő, hogy milyen részletesen és milyen gazdag bibliográfiával mutatja be az egyes témákat. Az ókori Egyiptom, Mezopotámia, Irán, Kis-Ázsia ókortörténete az első nagy panel (132–180), majd a bibliai nyelvészet kapcsán komplett héber, arám és görög nyelvtankönyvet kapunk (181–240). A harmadik egység az ókori művelődéstörténet. Izrael testi, technikai és szellemi kultúrájának bemutatása szintén gazdag német hivatkozási anyagot tartalmaz. A bibliai régiségtudomány főleg a szakrális régiségekre koncentrál, mint például a szent sátor, a salomoni templom és a zsinagógák (241–322). A témát kiegészíti a bibliai paleográfia, a héber, görög és latin írás és kódex anyagok bemutatása (323–347). A bibliai irodalomtörténet keretében tárgyalja a sugalmazástant (349–372), a bibliai könyvek kánonját (373–398), a szövegtörténetet (398–414) és a régi bibliafordításokat, benne az arám targumokat, a szamaritánus Pentateuchust, a szír, kopt, etióp, örmény és ólatin fordításokat (414–433), valamint a Vulgatát, (433–439), de kitér a magyar bibliafordításokra is (439–446), végül röviden listázza a poliglott Bibliákat is (446–447).

A második egységben a részletes bibliai irodalomtörténet keretében tárgyalja az ó- és új-szövetségi könyvek keletkezését, a honfoglalás előtti irodalomhoz sorolva Mózes könyvét. Érdekes, hogy a közismert forráselméletek helyett csak arról beszél, hogy „különböző kútfőkől” (455) jött létre a könyv. Azt a középkori technikát alkalmazza, hogy ugyan elítéli a maga korában a katolikus egyházban veszélyesnek tartott nézeteket, de mégis ismerteti például Spinoza tételeit (455). De idézi Richard Simon,

is akkor kapta. 1974-ben önálló fakultás lett az 1955 óta a filozófiai kar keretein belül működő Társadalomtudományok Intézete.

18 A Hittudományi Fakultás történetét ld. Artner – Hermann 1938.

Jean Astruc, valamint William Eichhorn és Julius Wellhausen munkáit is, akik ekkor katolikus körökben nem kívánatos szerzők voltak. A teremtésbeszélés kapcsán idézi a Gilgames-eposzt (466) a Ter 7,10–8,14-ben leírt vízözönnel kapcsolatban. Sőt óvatosan ugyan, de kitér az ókori irodalom bibliai írókra gyakorolt hatására is (469). A hatnapos teremtéstörténettel kapcsolatban úgy kerüli ki a természettudományos és bibliai keletkezéselmélet konfliktusát, hogy a Biblia többet mond, mint az anyagi világ keletkezése (473), de Immanuel Kant és René Descartes világgképét is összeveti a bibliaival (474). Hosszasan tárgyalja az első asszony teremtését, hogy vajon történeti vagy allegorikus eseményt ír le? Szépen ismerteti a konzervatív és a modern tábor érveit is (484). A honfoglalás utáni irodalomhoz sorolja Józsué, a Bírák és Rúth könyvét (499–510). Az izraelita irodalom virágkorának tartja a bölcsességi könyvek és a zsoltárok mellett a próféták írásait, Izajás igaz-címűsége mellett érvel (539), homályba hagyva, hogy ezt miként érti. A megszállás kora irodalmának tartja a Királyok, Tóbiás és Judit könyvét. Külön és hosszan tárgyalja Jeremiás könyvét (500–). A perzsa korba helyezi a Krónikák és Ezdrás–Nehemiás könyvét, a hellenizmus korába a két Makkabeus könyvet, a Prédikátor, valamint „Jézus Siráh” ivadékának könyvét (595), illetve a Bölcsesség könyvét.

A részletes bevezető újszövetségi része a „zsönge” egyház (602) sugalmazott írásaival kezdődik. A kánoni sorrendben mutatja be Máté, Márk, Lukács és János evangéliumát, meglepő filológiai igényességgel – például Claudius császár levelét eredeti görög-ből idézi (632). A szinoptikus kérdés tárgyalásánál a két „kútfő” elméletet is ismerteti (538.). Az Újszövetség bemutatása Pál leveleivel folytatódik, és csak a legvégén ismerteti János evangéliumát, illetve a többi Jánoshoz kapcsolódó iratot. Ebben a fejezetben a szövegkritika az átlagosnál nagyobb terjedelemben tárgyalt téma (707–710). Igen értékes anyagot tartalmaz a szentírási értelmezéstan (hermeneutika) (719–745), külön fejezet szán a katolikus Szentírás-értelmezés szabályainak. De talán a legértékesebb és a maga korában eléggé ritka, hogy a Szentírás-értelmezés történetének külön fejezetet szán (750–767), kitérve benne a protestáns 18. századi elméletekre, gazdag bibliográfiával támasztva alá állításait. Sőt Moses Mendelssohn és más zsidó értelmezők koncepcióinak bemutatására is nagy figyelmet fordít. Praktikus a záró fejezet a Biblia olvasásáról és tanításáról (786). A kötethez gazdag kronológiai táblázat, tárgy- és névmutató is tartozik. Ebből világos, hogy Szentiványi alaposan ismerte kora biblikus szakirodalmát. Manapság ilyen kézikönyvet, amelyet ő egyedül jegyez, több főből álló munkacsoport hoz létre.

KONZERVATÍV FORDULAT A TEOLÓGIÁBAN

Amíg Szentiványi Róbert római tartózkodása alatt a „nyitott teológia” művelésére kapott indíttatást, addig működésének nagy részére rányomta bélyegét a modernizmus elleni küzdelemből adódó szellemi bezárkózás és polémia a katolikus egyházban. A Batthyáneum igazgatójaként a könyvtár gazdag patrisztikus anyaga könnyen elérhető volt számára, ezért rengeteg pontos idézetet találhatunk könyvében. A gazdag

irodalmi utalások azért lehetettek nem csupán tudományosan értékes utalások, hanem bátor vállalkozás is, mert a könyv megírásának idején X. Pius pápa (1903–1914) modernizmus elleni *Pascendi Dominici Gregis* kezdetű enciklikája (1907) erőteljesen éreztette hatását a magyar biblikus publikációkon. Ezért ennek a kornak a magyar katolikus biblikusai vagy jámbor elmékedéseket írtak, vagy kerülték a tudományosan vitatott kijelentések írásba foglalását. A fenti enciklika megfogalmazásban a pápa legnagyobb segítsége Joseph Lemius (1860–1923) francia jezsuita¹⁹ filozófus volt²⁰, aki főként Alfred Loisy²¹ francia római katolikus modernista teológus munkásságát vette kritika alá.²² Többek közt kritizálja Loisy azon nézeteit, miszerint a Tóra mai formájában nem Mózes korában keletkezett, Izajás könyve különböző korokban élt szerzők műve, a Genézis első öt fejezete nem szó szerinti történetként értendő. Később Loisy szembefordult Mária szüzi születésének és Jézus feltámadásának katolikus tanításával is, illetve be akarta vinni a katolikus teológiába a Kant-féle agnoszticizmust és a Hegel-féle filozófia fejlődési elméletét is. Érdekes módon ezek a nézetek kedveltek voltak a pesti növendékpapság körében.²³

Az enciklikával kapcsolatban a legkeményebb kritikát Joseph Blenkinsopp (1927–), a kanadai University of Notre Dame professzora fogalmazta meg,²⁴ főleg a hangvétele és a személyeskedések miatt. Az enciklika egyházpolitikai hatása, hogy a katolikus papokat az ún. „antimodernista eskü” letételére kötelezték.²⁵ Sőt a pápai hittani kongregáció mellett létrejött egy speciális pápai bizottság, amely a biblikus publikációk számára adott irányadó utasításokat és tudományosan követendő állásfoglalásokat. Ebben az időben sorra születtek a Pápai Biblikus Bizottság²⁶ döntései, amelyek ugyan

19 O’Connell 1994, 341.; Perbal 1947, 147–148.; Winter 1993, 229–240.

20 Blenkinsopp 1989, 17–18.

21 Arnold – Losito 2009.

22 Alfred Loisy (1857–1940) francia római katolikus teológus és vallástörténész. A katolikus modernizmus atyjának, az egyház „modernista válsága” kirobbantójának is nevezik. Könyveit elítélte a Vatikán és kiközösítették az egyházból.

23 Jósika 1904.; Sereghy 1942.

24 Creation, De-Creation, Re-Creation: A Discursive Commentary on Genesis 1-11 2011.

25 A papság számára a modernizmus megtagadására előírt eskü. X. Pius 1910. IX. 1: *Sacrorum antistitum* kezdetű motu proprio-jaival rendelte el. Hitvallás formában foglalja össze és veti el a modernizmusnak azon tévedéseit, melyekről a *Pascendi* és a *Lamentabili* enciklikák szóltak. Kezdetben minden lekipáztorkodó és tanító pap számára kötelező volt letenni ezt az esküt, csak a német egyetemi tanárok kaptak fölmentést. Később a nagyobb rendek fölvétele, teológiai tanárok, plébánosok, egyházi méltóságok és előljárók hivatalba lépése előtt kellett letenni. A CIC 1917 nem említi, de az mindvégig érvényben maradt.

26 Pápai Biblikus Bizottság (Pontificia Commissione Biblica): XIII. Leó 1902. X. 30: alapította a Biblikus Bizottságot kutatás és ellenőrzés céljával. X. Pius 1904. II. 23: a bizottságot felhatalmazta, hogy biblikus licenciat és doktorátust adjon. XI. Pius 1924. IV. 27: ezt a fokozatot egyenrangúvá tette a pápai egyetemekével. XII. Pius 1942. VII. 6: a bakkalaureátust is engedélyezte. VI. Pál 1971. VI. 27: Pápai Biblikus Bizottság néven átszervezte és a Hittani Kongregációhoz kapcsolta.

nem tévedhetetlen nyilatkozatok voltak, mégis ezek követésére kötelezték a katolikus biblikus tudományok művelőit.²⁷

A KÖNYVTÁROS ÉS SZÖVEGKUTATÓ

Szentiványi Róbert munkásságát meghatározta az a tény, hogy évekig a Batthyáneum igazgatója volt, és antik magyar kéziratok és nyomtatványok közelében élt. Elegendő, ha csak felületesen rátekinünk ilyen jellegű publikációira: *A rúnák eredete* (1926); *A régi byblosi feliratok és az ABC keletkezése* (1927). Ezek a munkák a bibliai szövegtörténet kutatásával állnak kapcsolatban, és a saját koruk tudományos szemléletét tükrözik.

Igen nagy jelentőségű a Batthyáneumban található kéziratok katalogizálása és közzététele, amely a régi magyar irodalom kéziratanyagának megmentését szolgálta. Ennek az anyagnak legismertebb munkája a *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae: Museum Batthyányanum Albae in Transsilvania fundatum anno 1798: in memoriam Roberti Szentiványi* 1965. Ez a munka jelenleg a Szegedi Klebelsberg Könyvtárban található.

Batthyáneum (latin nevén Bibliotheca Batthyianiana). Az intézményt gróf Batthyány Ignác erdélyi római katolikus püspök alapította 1798-ban. Egyedülálló tudományos gyűjtemény Gyulafehérváron, amelynek tulajdonjogát a román állam mind a mai napig vitatja. Az első tudatos provokációra a trianoni diktátumot követő huszonegyedik, háborús évben – amikor Dél-Erdély nem térhetett vissza, és román uralom alatt maradt – került sor a román állami hatóságok részéről. Márton Áron püspök azonban nagyon határozottan kifejezte az egyházmegye tulajdonjogához és a könyvtárhoz való ragaszkodását. Az intézmény a romániai műemlékek jegyzékében az AB-II-m-A-00098 sorszámom szerepel.

A gyűjtemény méreteit jól tükrözik az alábbi adatok: A teljes gyűjtemény hatvan-ezer kötetet tesz ki, 927 kötetnyi kézirat és kódex, valamint 565 – sok esetben Batthyány püspök által a Felvidékről gyűjtött és vásárolt – ősnymtatvány található. Ebben a könyvtárban őrzik a Románia területén található középkori latin kódexek 80%-át. Bibliagyűjteménye hatszáz kötetes. A kódexgyűjtemény legértékesebb darabja a *Codex aureus*, a lorschii bencés apátságban, a 800-as években írt Máté- és Márk-evangélium. A *Gyulafehérvári-kódex*ben maradt fenn a Gyulafehérvári Sorok²⁸ elnevezésű magyar nyelvemlék (1310–20). De itt őrzik a *Döbrentei-kódex* eredetijét²⁹ és a *Batthyány-kó-*

27 1907 a János-evangélium szerzője, 1909 Izajás jóvendölései, 1919 a Zsoltárok kizárólagos szerzője Dávid stb. A legújabb döntésekről ld. https://www.sapientia.hu/old/dokumentumok/pbib_2.html

28 A Gyulafehérvári Glosszák 1929.

29 A Döbrentei-kódex 262 levélből álló, vegyes tartalmú magyar nyelvű kézirat. Halábori Dobos Bertalan egri egyházmegyes pap másolta 1508-ban. Főbb részei 150 zsoltár himnuszokkal és canticumokkal, egy egész évet átfogó miselectionarium, az Énekek éneke és Jób könyvének néhány fejezete. Abaffy – Szabó 1995.

dexet,³⁰ a legrégebbi ismert magyarországi kéziratos protestáns énekeskönyvet is. A könyvtár őrei³¹ között szerepel Szentiványi Róbert is.

SZENTIVÁNYI RÓBERT, TÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁK ÍRÓJA

Úgy gondolom, hogy a professzornak és könyvtárőrnek ez a munkássága a legkevésbé ismert. Elsőként a *Történelmi dolgozatok*³² című tanulmánykötetet érdemes áttekinteni. A 247 oldalas mű négy egységre oszlik. Egyháztörténeti tanulmányok, jórészt ókeresztény teológusok és a biblikus kutatással összefüggő személyek munkásságának élvezetes esszészerű bemutatása, amely mind a mai napig hiánypótló tanulmány a reformáció korabeli katolikus biblikum történetéhez, ezért a cikkeket kicsit bővebben ismertetem.

Antióchiai Szent Ignác (35–107). Traianus olyan rendeletet hozott, hogy aki nem tagadja meg keresztény hitét, azt el kell ítélni. 110 és 115 között Ignácot, mint Antióchia püspökét láncra verték, és hajóra tették Róma felé. Ütközben hét levelet³³ írt híveihez. Szentiványi leírása esszé jellegű, de meglepően sok történeti, teológiai és filológiai utalást tartalmaz, ami azt bizonyítja, hogy a szerző eredeti nyelven olvasta a leveleket. Szentiványi szinte együtt érez az önként mártírhalálba zarándokoló püspökkel. Az a tény, hogy utal arra, hogy ebben a korban még nem volt Rómában Curia és bíborosok, azt jelzi, hogy az ősegyház mártír püspöke és levelei vádolják kora egyházának vezetőit is.

Cassiodorus Senator (487–583), kegyvesztett gót állami hivatalnokból lett keresztény. Egész élete során megpróbálta áthidalni a kulturális törést, ami a 6. században szakadást okozott kelet és nyugat, a görög és a latin kultúra, rómaiak és gótok, katolikusok és ariánusok között. *Institutiones* című művében elismerően szól Dionysius Exiguusról, a keresztény időszámítás bevezetőjéről. Nyugalomba vonulása után a Ión-tenger partján lévő családi birtokán megalapította a Vivarium nevű monostort, írásaiban innentől vallással foglalkozott. Figyelemre méltó a tanulmány kezdőmondata, amelyben Szentiványi a következőket írja: „A római világbirodalom összeroppant

30 A Batthyány-kódex egy ívrétű, 225 levélből álló, új gót betűkkel írott, hézagosan és csonkán fennmaradt kéziratos mű. A mű ismeretlen szerzői az 1556 és 1563 közötti időben dolgozták át az eredetileg katolikus jellegű karkönyvet protestáns énekeskönyvvé, és hangjegyekkel is ellátták.

31 Könyvtárőrök voltak: Dániel Imre (1780–90), Bede József (?–1799), Deák Péter (1799–1801), Cseresnyés Antal (1801–29) – Cseresnyés 1821–24-ben a könyvtárat szakok szerint rendezte, katalogizálta (betűrendes cédula-, helyrajzi és szakrendi kötetkatalógus 18.201 egységről) Ötvös Ágoston ezt 1855–61 között kiegészítette. A törzsszállomány újabb gyarapodása földolgozatlan – Buczy Emil (1829–39), Andrásy István (1839–48 és 1850–60), Lukácsy Kristóf (1848–50), Barts Ferenc (1860–68), Beke Antal (1868–72), Kóródy Péter (?–?), Szentiványi Róbert (1907–19) – Szentiványi az 1910-es években katalogizálta a kéziratosokat; Rákóczy Béla 1915–1918-ban az ősnymtatványokból különgyűjteményt alakított ki, a kiadványokat meghatározta. Ennek alapján Baráth Béla 1938-ban kéziratos ősnymtatvány-katalógust készített.

32 Szentiványi 1946.

33 Az efezusiakhoz. Magnéziaiakhoz. Levél Trallianshoz. A rómaiakhoz. A filadelfiaiakhoz. Levél szmirniakhoz. Polikárphoz, Szmirna püspökéhez.

ugyan, de a latin *genius* nem pusztult el vele.” (21. oldal). Ezt a szellemet véleménye szerint két dolog mentette meg, a „latin liturgia és a latin kódexek”. A szintén esszé-szerű tanulmány sorra veszi Cassiodorus műveit, leveleit (*Variae; Chronica; Historia Gothorum; De anima, Expositio psalmodum; Institutiones Divinarum et Saecularium Litterarum*), sőt jelzi, hogy Josephus Flavius *Antiquitates Judaicae*-ja is a Viváriumából indult nyugat európai útjára. De arra is jut egy megjegyzés, hogy a *Historia triparia*-t a nagyszombati plébánia középkori könyvtárában is használták, vagy hogy a *De computo paschalis*-nak a húsvéti liturgia értelmezésében volt nagy hatása. Szentiványi kitér az Újszövetség-magyarázat megmaradt kódexére – *Complexiones in epistolis apostolorum et Actibus eorum et Apocalypsi*, és Cassiodorusnak az emlékezet támogató írására is (*Memorials*). Meglepő melegséggel ír az *Ordo generis Cassiodorum*-ról, illetve a helyesírási útmutatónak szánt, *De orthographia* című munkájáról.

Petrus Comestor (1100–1179) francia pap, teológus, krónikairó, melléknevén „könyvfaló”, utalva nagy olvasottságára. Fő műve a *Historia scholastica seu historiae ecclesiasticae libri IV.*, amely a Biblia könyveinek anyagát dolgozza fel a világ teremtésétől az apostolok haláláig. Szentiványi úgy mutatja be őt, mint Cassiodorus álmainak egyik valóra váltóját. A 12. századi Franciaország fellendülő teológiáját méltatja, amint a Szajna szigetén, a Notre Dame körül egyedülálló szellemi műhely alakult ki, melynek nagy motorjai voltak Bernát, Petrus Lombardus és mások. Szentiványi kitér a korabeli oktatás anyagára és módszertanára is. A vallásos szónoklatokat 15 régi keresztény író és görög latin klasszikus idézetei szőtték át. Josephus Flavius, Boethius, Cassianus, Scotus Eriugena, Gregorius Turonensis és Paulus Diakonus a kötelezően idézendő szerzők közé tartoztak. Szintén végig elemzi a szerző minden jelentős művét.

Alfonso Salmerón (1515–1585) spanyol katolikus pap, bibliatudós, az első jezsuiták egyike. Főműve a tizenhat kötetes bibliakommentárja, melyből tizenegy kötet az evangéliumokat magyarázza, egy az Apostolok Cselekedeteit és négy Pál leveleit. Szentiványi úgy mutatja be Salmerónt, mint akinek személyisége olyan, mint a „toldói kard penge”: szilárd, de nagyon hajlékony. (53) Az alcalai egyetemen a Ximenez bíboros által összegyűjtött munkacsoport tagja, aki nagy filológiai műveltséggel rendelkezik, héber, görög, latin nyelven beszél – ezt Salmerón gyerekkori tanítóitól maga is elsajátította.

Juan Maldonado (latinosan Maldonatus, 1533–1583), spanyol jezsuita teológus, filozófus és exegéta.³⁴ Francisco de Toledo volt a mestere, Michael Pallacios beszélte rá a teológiai tanulmányokra, Francisco de Vitoria ismertette meg Petrus Lombardus tanaival. 1562-ben lépett be a jezsuita rendbe, majd 1563 őszén Párizsban, a Claromontanus kollégiumban kezdett tanítani. Több diákja volt, mint a Sor-

34 Leghíresebb munkája a *Commentarii in quatuor Evangelistas*, első kiadás: Pont-a-Mousson, 2 vols., folio 1596-97, Lyons, 1598, 1607, 1615; Mainz, 1602, 1604; Paris, 1617, 1621; (Brescia, 2 kötetben, 1598), (Venice 1606); modern kiadása: Mainz, 5 kötet., 8o, 1840; 2 kötet., 1853–63; id., 1874); (Barcelona 10 kötet, 1881–82); Majd Migne *Cursus Scriptorum*.” *Commentary on St. Matthew*”

bonne egyetemnek, ezért azzal vádolják, hogy vitatja Mária szeplőtelen fogantatását, de Rómában felmentik. Azt vallotta, hogy a kálvinizmus ellen³⁵ nem filozófiával, hanem bibliamagyarázattal kell küzdeni.³⁶ Írt az angyalokról (1605), a szentségekről (1677), és Ószövetség-magyarázatokat is (1643). Kritikával illette Augustinust, és a pelagianizmus ellen is küzdött. Ebből a tanulmányból tudhatjuk meg, hogy Richard Simon kritikus exegeta (76) nagy tisztelője volt Maldonatusnak. Szentiványi ezen írása hiánypótló a magyar irodalomban.

Cornelius a Lapide (Cornelis van den Steen, 1567–1637) flamand jezsuita, exegeta és bibliakutató, a jezsuiták harmadik nemzedékének tagja. Estius³⁷ tanítványa Brabant búcsújáró helyén. Négy évig filozófiát tanított Leuvenben, majd 1596-tól a biblikus tanszékre váltott 32 évesen, 1596-tól héber szöveg alapján készítette magyarázatait. Az országokat járó jezsuiták után az egyetemen működő és dolgozó jezsuiták közé tartozik. (77) 1608-ban majdnem vértanú lesz, de az oltáriszentséggel elmenekül a tömegben (78). A Szentírás összes könyvéhez írt kommentárt, a Zsoltárok és Jób könyve kivételével. Az első gyűjteményes kiadás 1681-ben jelent meg Antwerpenben. Ettől kezdve egészen 1900-ig őt tekintették mértékadó katolikus biblikusnak és kommentárjait mindenütt terjesztették. Goetz György protestáns (1699) lelkipásztor is őszinte tisztelője volt, és ajánlotta műveit a lutheránus lelkipásztoroknak. Számos kommentárját halála után adták ki, munkáiból sokat fordítottak franciára, angolra, lengyelre, németre, sőt arabra is. Első kommentárjának bevezetőjében azt írja, hogy célja alaposan és röviden (solide, breviter) fejteni ki mondanivalóját, ennek ellenére időnként terjedős magyarázatokba bonyolódik. Figyelemre méltó, hogy csak Szentiványi írt ilyen részletesen magyarul biblikus munkásságáról.

Francesco Patrizi (1529–1597) horvát eredetű olasz filozófus és tudós, a platonista filozófia védelmezője az arisztotelizmussal szemben. Költészeti munkái is jelentősek. Katonai iskolába járt, amiből azonban hadapródként leszerelt, hogy a katonai karrier elől menekülve az „Úr rohamcsapatába”, a jezsuitákhoz jelentkezék. Ehhez le kellett mondania rangjáról és vagyonáról, sőt elsőszülöttségi jogáról is, amit apja is elfogadott, aki egyébként támogatta a jezsuitákat. Akkor lépett be a rendbe, amikor VII. Kelemen pápa magyar huszárok kíséretében a francia fogságból visszatér Rómába. Ez az időszak egyben a jezsuita rend visszaállításának ideje is. 1824-ben Rómában szentelik pappá, 1825–1851 között héber nyelvet oktat. Szentírástudományi oktatásai

35 Sedanensis cum calvinistis Lyon 1609.

36 Commentarii in quatuor prophetas. In Matthaeum, dans Migne, Cursus Script., 21, 341–1312, Paris 1610.

Expositio Psalmi CIX. Mayence, 1611. Opera varia theologica. 3 Bde. Paris, 1677 (contient les Disputationes circa sacramenta); Discours théol. inaugural de 1565, dans J.M. Prat (infra).

37 Willem Hessels van Est (1542–1613) latinositott neve, aki holland katolikus exegeta volt és Pál leveleit magyarázta. Ezen túl jelentős művei: *Historia Martyrum Gorcomiensium* (1603), *Commentarii in IV libros Sententiarum Petri Lombardi* (1615), *Annotationes in praecipua et difficiliora S. Scripturae loca* (1617)

során szükségét érzi korszerű bibliai hermeneutika³⁸ megírásának is. Ezen hiánypótló tanulmány Patrizi sajátos emberi vonásait is feltárja. A Germanicumban a gregorián éneket kedvelte, de a többszólamú kórusok éneke miatt elhagyta a kápolnát. Szentiványi arról is tud, hogy Prohászka Ottokár nagyon kedvelte őt és tudományos példája megihlette az ő személyiségét is.

Pázmány és Prohászka című tanulmánya a két magyar teológust veti össze, mivel Pázmánynak is, Prohászkanak is kitűnő iskolázásban volt része Rómában. Szentiványi ennek illusztrálására idézi Horatiust: „Romae nutriri mihi contigit atque doceri”. Egyedülállóan tárja fel Pázmány klasszikus műveltségének nyomait, hogy mennyire kedvelte Seneca, Horatius, Iuvenalis írásait, és emellett olvasta a modern világnézet formálóit is. A klasszikus párhuzamos életrajzok mintájára írja meg a két író, két szónok, két politikus, két ember gazdag irodalmi utalásokkal tűzdelt tanulmányát.

Louis Billot (1846 –1931) Francia jezsuita, a korszak legjelentősebb katolikus spekulatív teológusa. A metzi, a bordeaux-i és a bloisi szemináriumokban tanult. 1869. május 22-én szentelték pappá, november 25-én Angersben lépett be a Jézus Társaságba. 1875 és 1879 között Párizsban tanít és szónokol, és a szónoklattan történetével foglalkozik. 1879-től az angers-i katolikus egyetemen tanít dogmatikát. Innen Rómába megy, ahol a Gergely Egyetem dogmatikatanára lesz. Harcol a modernizmus ellen, támadja Alfred Loisy kétértelműségét. 1910-ben X. Pius a Sacra Congregatio officálisává, majd 1911-ben bíborossá nevezi ki. 1927-ben XI. Pius alatt lemond a bíborosságról, hogy a Gregoriana nemzetközi diákjaihoz térjen vissza. (Ez egyébként az egyetlen ilyen bíborosi lemondás a 20. században)

A tanulmányok második csoportja ritkán tárgyalt paleográfiai témákkal foglalkozik.

A rúnák eredete (120). Inkább tanulmány, mint esszé, gazdag irodalomjegyzékkel. A rúnairás egyedülállóan alapos elemző bemutatása és történetének felvázolása. Tudni kell, hogy a rúnairás kifejezés azokra az egymással szoros kapcsolatban álló ábécékre vonatkozik, amelyeket korábban a germán nyelvek írására használtak, Skandinávia és a Brit-szigetek keresztény hitre térítése előtt, illetve egy rövid ideig a térítés után is, a már említett területeken. A skandináv változatokat futhark (vagy fuþark, az ábécék hat első betűjéből: F, U, Þ, A, R, K), az angolszász változatot pedig futhorc néven is ismerik.

Codex aureus (134–176). Erről a témáról Gyárfás Tihamér szerkesztésében a Batthyáneum I. kötetében, 1911-ben jelent meg először Szentiványi tanulmánya, a jelen változat ennek átdolgozott és talán részletesebb változata. A téma fontossága miatt kicsit részletesebben mutatjuk be a kódex történetét.

Ennek a kódexnek legendás előtörténete van, és mint a Batthyáneum legismertebb darabja mind a mai napig hányatott történetet tudhat magának. Az már különös,

³⁸ *De interpretationes scripturarum sacrarum* 1838. A munka Székely István Hermeneutikájára is hatott.

hogy a kódex leírásának részletes magyar³⁹ és német⁴⁰ publikációja csak másodlagosan szerepel a Codex aureus irodalmában.

Röviden a következőképpen foglalhatjuk össze történetét⁴¹: A borjúbörből készült pergamenre arany tintával írott kódex neve a tinta színe után Arany Kódex, amely a 800-as években íródott. Vásárlás útján Migazzi Kristóf Antal bécsi hercegérsekhez került a kódex részlete, amely a harmincéves háborúban kifosztott Heidelberg melletti Lorsch kolostorából hadizsákmányként érkezett Bécsbe. Tőle jutott 1782-ben Batthyány Ignác erdélyi püspök gyulafehérvári könyvtárába, amelynek egyik legértékesebb kincsévé vált. A nagyon értékes karoling evangeliárum (többnyire díszes kivitelű könyv, amely a misén felolvasásra kerülő evangéliumi szövegeket tartalmazza), a középkori könyvfestészet remeke. Ma a gyulafehérvári Batthyáneumban található kódexrészlet Máté és Márk evangéliumát tartalmazza. Nagy Károly halála után a kódexet a hesseni Lorsch kolostorának adományozták. Innen a történelem viharai során négy részre válva, három városba és négy múzeumba kerültek a kódex részei. Jelenleg a felső fedél a londoni Victoria and Albert Múzeumban található, az alsó fedele a vatikáni Sacro Museo-ba került, Máté és Márk evangéliumának szövegrészeit a romániai gyulafehérvári Batthyáneumban, míg Lukács és János szövegrészeit a vatikáni Apostoli Könyvtárban őrzik. A kommunista Romániában ez a kódex volt az ország nemzetközi kölcsöneinek fedezete. A román hatalom az 1960-ban elkobzott könyvtárat ugyanis teljes egészében magáénak tekintette, amelyet először a Román Akadémia, majd a nemzeti könyvtár részlegének nyilvánított. Szerencsére a kódex a nemzetközi irodalomban is nagyon jól ismert.⁴²

Szent Lukács evangéliuma latin kódexe a 10. századból (157), amely szintén a Batthyáneum egy értékes kódexét mutatja be, szintén a Migazzi-féle gyűjteményből: S: Lucas Evangelium M.S. A kézirat 70 folióból áll, 238×190 mm-es lapok, egy hasábjában általában 21 sor és 35-42 betű van. Jó minőségű fekete tintával van írva, de a fejezetszámok aranyozottak. Ezután a betűkészlet sajátosságainak leírása következik. Az elején egy 11. századból származó levél, amely csak Lukács evangéliumából közöl szakaszokat, melyet a szerző a 161–166. oldalakon részletesen felsorol. Az evangélium töredékeit valószínűleg liturgikus használat céljából másolták össze, ezért evangéliumos könyvnek (evangelium) nevezhetjük. A hildensheimi könyvtárban lehet találni hasonlókat (167). A szöveg a Nagy Károly idején keletkezett reformált latin szöveget tartalmazza. A vulgata recensio 11. századi tanúja, amely a Karoling-kori szövegre épül. Szentiványi ezen dolgozatát is jelentős mennyiségű szakirodalommal támasztja alá.

A könyv harmadik része terjedelem és műfaji vonatkozásában is nagyon különbö-

39 Gyárfás 1911.

40 Szentiványi 1912.

41 https://hu.wikipedia.org/wiki/Codex_aureus

42 Braunfels 1967.; Surmann 1992.; Schefers 2000.; Westphal 2014.; Rainer 2014, 180–185.

ző munkák gyűjteménye. Úgy tűnik, a szerző minden éppen elkészült rövidebb vagy hosszabb írását ide gyűjtötte. Ezeket csupán röviden vagy cím szerint ismertetjük vagy említjük meg.

Papa dormis? (XV. Benedek pápa haláláról), *Successor eligitur* (Luigi Sarto), X. Pius pápa megválasztása kapcsán írt elmélkedés, amely a pápaválasztás történetére is kitér. A *Habemus Ponticium* kezdetű cikk XII. Pius pápa, vagyis Pacelli bíboros megválasztásáról, A *tiaras főpap* pedig a pápai joghatóság és „hatalom” kiterjedéséről szól. Az *Abessínia* című írást az olasz–abesszin háború ihlette. Az *eleink vallása* kultúrtörténeti tanulmány a magyarok ősvallásáról és a magyar keresztény hagyományok kulturális és vallási hatásáról. Ezekből az írásokból az is kitűnik, hogy milyen érzésekkel reagál Szentiványi Róbert az egyháztörténeti változásokra.

Ezt követően ismert magyar szentekről olvashatunk rövidebb tanulmányokat: Szent István (197), Szent Imre (198), Szent László (199), Szent Erzsébet (200), Margita fidelis (200–202) Elsodori aranylevelecske (202) Magyarországi Erzsébetnek a kódex-és képirodalomban megjelenő történetét követi. A *Pastor melliluuus* című írása (294) legnagyobb támogatójának, Majláth Gusztáv erdélyi püspöknek állít emléket. A *Paster fidelis* Glattfelder Gyula püspökről emlékezik meg, aki hasonlóan hányatott életét élt, mint Szentiványi Róbert. Igen érdekes *Az egyházmegyék határmegállapítása* című cikke, amelyben a Trianon által szétszakított egyházmegyékben jelentkező adminisztratív problémákról ír.

Mivel Szentiványi Róbert Pilisvörösvár és Szöllősgyörök plébánosa is volt, az utóbbi helységhez tartozó Balatonboglár történetét is megírta esszézerű emlékezésben. A kötet ezen írásai már átvezetnek Szentiványi újságírói tevékenységébe. Érdekes beszámoló a *Repülés Gyulafehérvári* című publicisztika, amelyben ebben a történeti városban megjelent repülőter és repülés kapcsán írt. Nem meglepő, hogy ezután a *Ki szerkesztette az első gránátvetőt?* című írás következik. Érdemes még megemlíteni az *Apróságok Görgey Arthur életéből* című írását. Ezek átvezetnek bennünket Szentiványi publicisztikájához.

ÚJSÁGÍRÓI MORZSÁK

Úgy gondolom, hogy Szentiványi teljes újságírói tevékenységének bemutatása meghaladná ezen tanulmány kereteit. Cikkei különböző lapokban jelentek meg Magyarországon és Erdélyben is. Érdekes lenne ennek részletes feldolgozása és elhelyezése a Trianon utáni magyar publicisztikában. Erre most nem vállalkozhatunk. Egyébként is Szentiványi újságírói témaválasztása igen széleskörű, ami azért meglepő, mert egy ókortörténész biblikusról nem gondolnánk, hogy a napi politikai és gazdasági kérdésekben is ennyire otthon van. Politikai nézetei, Erdély iránti elkötelezettsége leginkább *A románok concordatuma*⁴³ című írásából válik világossá.

43 Szentiványi 1921.

Amikor egy filológiai megjegyzést tesz, azt is nagy gonddal dokumentálja. Álljon itt egy rövid közleménye, melynek címe: *Adatok a magyarországi latin szókincshez.*

Azt hiszem, mindnyájunk kötelessége kódexünk és okleveleink szókincséből legalább szemenkint gyarapítani Bartal nagy szótárának anyagát s ezért ezúttal magam is az alábbi két adattal járulok hozzá: 1. A glosszákat tartalmazó híres Gyulafehérvári codex fol. 128a col, I. 11. sorában rendelkezik a barátok provinciálisa, hogy N. jelöltnék adassék a „capero”, „eidem imposito caperone”. A capero szót Bartal nem említi, Du Cange azonban tud róla (capero = caparo). Jelentése körülbelül annyi, mint a csuklyáé. Eredete a román nyelvekben otthonos capa-ban keresendő. 2. Egy ismeretlen eperjesi mester 1638 szeptember 15-én Medgyesi Pálhoz, öreg Rákóczy György udvari papjához írott levelében egy kaién-, dáriumról tesz említést, melyet „inter plures occupationes bizony csak cursim et per hamaritudinem” fordított deákból. Ezt a magyar töből képzett latinos „hamaritudo” szót Du Cange természetesen nem ismeri, de Bartal sem tud róla. Míg a „capero” a magyarországi latinság vendégszeretetének tanúsága, a „hamaritudo” e latinság merészségét bizonyítja. (Gyulafehérvár) Dr. Szentiványi Róbert.”

A mi vasúthiányunk. 1916. április 1.

„Már békében is éreztük az egyetlen sínpár nyomorúságát. A háború pedig nyilvánvalóbbá tette azt. Kárát vallottuk a mozgósítás elején, amikor Nagyváradra kellett felvinni a brassai honvédeket, hogy eljuthassanak a Dnyeszter mellé. Kárát vallotta Conrad is tavaly februárban, amikor kitűnően használhatta volna a szamosvölgyi vasút kettős sínpárját. S még inkább megsínylettük volna ezt a szegénységet, ha már az időtájt kellett volna Románia ellen mozgósítanunk.”

A földi gáz és Gyulafehérvár. 1916 január 29. Nem csak a természeti kincsről beszél, hanem arról is, hogy miként mozdulnak meg ennek kapcsán a pénzügyi befektetők.

„Földi gáznak nem pedig földgáznak hívjuk magyarosan azt az istenadta, mérhetetlen kincset, mely ezernyi szelepen át már számos éve pöfög, sistereg használatlanul kifelé az erdélyi medencéből a nagy levegőégbe. Gazdaságos kihasználásától mindmáig húzódozott az idegenben annyira fürge és vállalkozó pesti tőke. Mikor megérkezik végre a Deutsche Bank kezében a külföldi ösztöke, megmozdul ellene a Hitelbank, sőt a Kereskedelmi Bank feje is szembefordul magasrangú igazgatótársaival. Szónokol ellene egy pesti mérnök, akit nem óhajtottak a gázvezeték megalkotásába bevonni, ellene szól Kolozsvárt Apáthy István is, az ízig-vérig önzetlen magyar professor ember, akinek szerencsétlenségére téves adatokkal szolgáltak.”

Az erdélyi patrióta magyar szólal meg az *Erdély védelme* című cikkében. 1916 december 23. Egyet azonban nyomatékkal hangsúlyozunk:

„a romániai hadjárat igazában magyar feladat és magyar érdek. Augusztus óta kedvetlenül látjuk magyar fainkat akár Vilna előtt, akár a Karszton Trieszt védelmében.

Jogunk és kötelességünk az otthonunkért való harc. Ezt nem valami módosítható törvénycikk, hanem a nemzeti élet elévülhetetlen codexe írja elő. S ha honi rögöt védhetünk, Sí nem jutunk abba a kellemetlen helyzetbe, hogy rövidlátó és hosszúujjú szövetségesek, fosztogatás közben azzal vigasztalnak: „Köszönjék meg, hogy felszabadítottuk Erdélyt!”

Újságírói retorikáját jól tükrözi *Exurge* című, 1916. április 22-én megjelent cikke:

„De azt kell kérdeznünk, hogy a vérvesztésben gyöngülő — nem mondjuk, hogy tervszerűen fogyasztott — de százados csatározásban szükségképpen erősen megfogyatkozott nemzetünk föltámad-e?”

ÖSSZEGZÉS

A fenti tanulmány, úgy vélem, csak egy kísérlet csupán Szentiványi Róbert sokszínű és értékes munkásságának feltárására. Remélni merem, hogy talán más is foglalkozni kezd az ő szellemi hagyatékával. Szükséges lenne ifjúkorának, tanárainak és tanműveinek feltárása – ebben sokat segíthet Oláh Zoltán korábban idézett dolgozata. Nagyon kevés információval rendelkezünk személyéről, személyiségéről, és azt is jórészt dolgozatai hangneméből kell kiolvasni. Ilia Mihály tanár úr tud róla, hogy magas hangú, alacsony férfi volt. Talán az is fontos lenne, hogy kitűnő klasszikus műveltségét, nyelvtudását kik alapozták meg? Feltehetően a piaristák adtak neki jó alapot későbbi kutatói munkájához. Hiányzik a rövid pazmanita évben végzett tanulmányai és kollégáinak nevei. Nem világos az sem, hogy Majláth püspök, későbbi mentora, milyen céllal küldte őt Rómába a Gregoriana Egyetemre? Tovább kellene kutatni a római professzorai nevét és a Germanicumban töltött éveket. Teljesen homályos számomra Szentiványi rövid életű „külügyi” tevékenysége. Ki bízta meg és mi volt a feladata? Ez a megbízás az újkori magyar történelem politikailag legzavarosabb 1919-es évéhez kötődik. Tudjuk, hogy ingázott Erdély és Magyarország között – de azt nem, hogy az érzelmi kötődés mellett mi motiválta ezeket az utakat és milyen távlati cél érdekében tette? Plébánosi kinevezései nem illenek bele tudományos ambícióiba, de úgy tűnik, hogy a hétköznapi pasztorációban is értékeset alkotott, nem csupán a jövedelemkiegészítés vezette. Valószínű, hogy szoros kapcsolatot tartott jezsuita, bencés és ciszter szerzetesekkel is, akik közül csak néhánynak a nevét ismerjük. Az egyetemi magántanári állásra a pannonhalmi bencés perjel terjeszti fel, de többet nem tudunk a kapcsolatukról, sőt az sem világos, hogy mely tanszékhez kötődik magántanársága a szegedi egyetemen. Azt sem tudjuk, hogy ki hívta meg Zircre és ott mit tanított. Talán egy részletesebb kutatás fel tudná tárnai a hiányosságokat, hogy világosabban képet kapjunk egy kitűnő professzor életéről, akinek sorsát és tudományos terveit Trianon felforgatta, és aki arcát könyvek mögé rejtette. A tanulmány írása közben sikerült kapcsolatot teremtenem Oláh Zoltán biblikus kollégával és gyulafehérvári kanonokkal, Az tervezzük, hogy egy erdélyi és magyarországi közös levéltári kutatásra alapozva egy monográfiában egészítenénk ki a hiányzó pontokat. Főleg a levelezése, amely a Szegedi Egyetem könyvtárban van, és a Gyulafehérvári püspöki levéltár, sőt talán ha hozzáférhe-

tővé lesz a Battyhianeum levéltára, valamint a római Germanicum et Hungaricum levéltárából értékes anyagokat lehetne előkeríteni, amely nem csak Szentiványi Róbert személyiségét és életművét pontosítaná, hanem egyedülálló információkat szolgáltatna ennek a kornak történelmi hányattatásaira.

Dr. Benyik György
főiskolai tanár

Gál Ferenc Egyetem Teológiai Kar Biblikus Tudományok Tanszék

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Gyulafehérvári Glosszák. In: *Ó-magyar olvasókönyv*. Összeállította: Jakubovich Emil – Pais Dezső, Pécs, Danubia, 1929, 136–138. o. Reprint kiadásai: Budapest, [s. n.], 1971. Budapest, Holnap Kiadó, 1995.

Abaffy Csilla – T. Szabó Csilla: *Régi Magyar Kódexek*, 19. Budapest, Argumentum Kiadó, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1995.

Arnold, C. – Losito, G.: La censure d'Alfred Loisy (1903). Les documents des Congrégations de l'Index et du Saint Office. *Fontes Archivi Sancti Officii Romani* 4. Vatikanstadt, 2009.

Artner Edgár – Hermann Egyed: *A hittudományi kar története 1635–1935*. Budapest, 1938.

Beke Margit: *Fejezetek az új- és legújabbkor elitképzéshez. A katolikus egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2010.

Blenkinsopp, Joseph: Book Review, Fogarty, Gerald F., S.J., *American Catholic Biblical Scholarship, America*, July 8, 1989.

Braunfels, Wolfgang (Hrsg.): *Das Lorscher Evangeliar*. Faksimile der Ausgabe Aachen um 810. München, Prestel, 1967.

Creation, De-Creation, Re-Creation: A Discursive Commentary on Genesis 1-11. London & New York, T&T Clark, 2011.

Gyárfás Tihamér: *A gyulafehérvári Codex Aureus*. Brassó, Batthyáneum, 1911.

Jósika Gyula: *Loisy egy «Kis könyv»-e és a történelem*. Esztergom, Buzárovics Ny., 1904.

Kahsnitz, Rainer: Einband des Lorscher Evangeliers. In: Peter van den Brink, Sarvenaz Ayooghi (Hrsg.): *Karl der Große – Charlemagne. Karls Kunst*. Katalog der Sonderausstellung Karls Kunst vom 20. Juni bis 21. September 2014 im Centre Charlemagne, Aachen. Dresden, Sandstein, 2014.

O’Connell, Marvin R.: *Critics on Trial: An Introduction to the Catholic Modernist Crisis*. Washington, DC, Catholic University of America Press, 1994.

Oláh Zoltán: Szentíráskutatás az erdélyi katolikusok körében. in. Bodó–Marton: *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az Erdélyi egyházmegye történetéből*. Budapest–Kolozsvar, Szent István Társulat – Verbum, 2009.

Perbal, A., OMI: Le Pere Joseph Lemius et l’encyclique ‚Pascendi’. *Etudes Oblates* 6 (1947).

Schefers, Hermann (Hrsg.): *Das Lorscher Evangeliar. Eine Zimelie der Buchkunst des abendländischen Frühmittelalters*. (= Arbeiten der Hessischen Historischen Kommission – Neue Folge. Bd. 18). Darmstadt, Historische Kommission für Hessen, 2000.

Sereghy László: *Az újszövetségi eucharisztikus helyek és Loisy Alfréd felfogása az Eucharisztiairól*. (A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem újszövetségi szentírástudományi szemináriumának kiadványai) Stephaneum Ny., Budapest, 1942.

Surmann, Ulrike: Lorscher Evangeliar. In: *Bibliotheca Apostolica Vaticana – Liturgie und Andacht im Mittelalter*. Katalog der Ausstellung Köln 1992–1993, Stuttgart, Belser, 1992.

Szentiványi Róbert: *Történelmi dolgozatok*. Szeged, a szerző kiadása. 1946.

Szentiványi Róbert: *Der Codex Aureus von Lorsch, jetzt in Gyulafehérvár*. 1912.

Szentiványi Róbert: *A románok concordatuma*. Budapest, Bocskay nyomda, 1921.

Westphal, Stefanie: Lorscher Evangeliar. In: Peter van den Brink, Sarvenaz Ayoughi (Hrsg.): *Karl der Große – Charlemagne. Karls Kunst*. Katalog der Sonderausstellung Karls Kunst vom 20. Juni bis 21. September 2014 im Centre Charlemagne, Aachen. Dresden, Sandstein, 2014.

Winter, Harry, OMI: Joseph Lemius O.M.I. Liberal or Conservative? *Vie Oblate Life* 52 (Aug. 1993,3).